

Наталія Самохіна,

канд. техн. наук,
зав. відділу НБУВ

Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

У статті висвітлюються наукові та технологічні аспекти організації електронних інформаційних ресурсів. Проаналізовано особливості формування, наукового опрацювання та обслуговування повнотекстовими електронними документами. Визначено найближчі перспективи розвитку електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційні продукти НБУВ, електронне періодичне видання, локальна мережа, повнотекстовий документ, електронна копія.

В умовах сучасного суспільства бібліотеки стають активними провідниками упровадження інформаційних технологій, беруть на себе завдання зі створення інформаційних ресурсів, котрі виступають як зручне джерело текстів в електронній формі. Бібліотека нині виконує функції організації і зберігання власних та віддалених електронних ресурсів, забезпечення локального, онлайнового доступу до них на основі комп'ютерних та інтернет-технологій. За допомогою електронних інформаційних ресурсів також забезпечується більш широка доступність документів, надання яких з певних причин читачам утруднено або обмежено; здійснюється організація документів, що існують лише в електронній формі; надаються користувачам якісно нові можливості роботи з великими обсягами електронних даних. Переваги сучасних інформаційних технологій повною мірою проявилися у ресурсах «Наукова електронна бібліотека» та «Наукова періодика України» – інформаційних продуктах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), що користуються підвищеним попитом науковців, галузевих фахівців, студентів.

Формування інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» розпочалося в НБУВ у 2008 р. Нормативною базою для реалізації цього проекту стали Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р. «Порядок формування Переліку наукових фахових видань України» та Наказ ВАК України і НАН України № 436/311 від 07.07.2008 р. «Про затвердження

Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», які передбачають передавання до НБУВ засновниками наукових журналів та збірників наукових праць електронних копій видань, при цьому НБУВ безоплатно розміщує ці копії на своєму сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ.

У зв'язку з реконструкцією старого сайту НБУВ з вересня 2013 р. електронне зібрання «Наукова періодика України» було переведене на нову платформу (САБ ІРБІС) для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу, у т. ч. інтеграції «Наукової періодики України» в міжнародні науково-інформаційні системи. Програмно-технологічні рішення та технологічна підтримка інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» здійснюються відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ. Для наукового опрацювання електронних матеріалів інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» у САБ ІРБІС створено 130 відповідних полів та підполів, куди вносяться відомості про кожний журнал. Для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу «Наукова періодика України» на нову пошукову платформу переведено 2300 наукових фахових видань (серед них 500 електронних аналогів нових назв періодичних видань, раніше не представлених у зібранні «Наукова періодика України», а також 56 наукових журналів, що існують тільки в електронній формі). Здійснюється постатейний розпис номерів періодичних наукових видань. На сьогодні в інформаційному ресурсі представлено майже 245 тис.

повних текстів наукових статей, внесених до змісту електронних версій номерів періодичних наукових видань. Інформаційний ресурс «Наукова періодика України» представлений на веб-порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>).

Основними перевагами оновленого пошукового інтерфейсу зібрання «Наукова періодика України» є:

- наявність повної інформації про публікацію: журнал, випуск, рік тощо;
- можливість наводити правильний бібліографічний опис наукових публікацій відповідно до ДСТУ;
- можливість здійснювати пошук публікацій за «Авторським покажчиком», «Покажчиком назв публікацій», можливість добирати всі публікації даного автора, наявні в електронному вигляді;
- проводити розширений пошук за ключовими словами із назв публікацій;
- можливість попереднього перегляду тексту без його завантаження на комп'ютер користувача (має бути встановлена програма для перегляду PDF-файлів);
- інтеграція інформації «Наукової періодики України» з «Реферативною базою даних».
- знаходження повного тексту наукової публікації у сучасному багатомовному пошуковому інтерфейсі Google з можливістю перегляду бібліографічного опису знайденої публікації.

З редакціями наукових видань спілкується адміністратор інформаційного ресурсу «Наукова періодика України». Він відповідає за прийом електронних матеріалів. Кожен випуск електронної версії періодичного видання має бути оформлений за правилами, поданими на веб-сайті НБУВ. Адміністратор інформаційного ресурсу листується електронною поштою (E-mail: e-journals@nbuv.gov.ua) з представниками періодичних видань, здійснює прийом електронних копій на компакт-дисках або флеш-носіях, перевіряє комплектність та відповідність встановленим вимогам матеріалів, що надаються видавцями, проводить первинну перевірку всіх наданих файлів. Після розміщення видання в інформаційному ресурсі видавець передає не весь комплект документів, а лише матеріали, які необхідно додати або оновити. У разі виявлення відсутніх, пошкоджених або неналежно оформлених документів, файлів керівник групи або адміністратор інформаційного ресурсу повідомляють про це редакцію видання і роблять відповідні помітки у електронному реєстрі надходжень, де фіксується

вся службова інформація щодо відомостей про наукове періодичне видання, його електронних копій, прийнятих бібліотекою на зберігання. Адміністратор інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» також здійснює розподіл отриманих від редакцій файлів між операторами для опрацювання. Крім того, він приймає результати роботи від операторів і формує з них страхову копію електронних документів.

Якщо редакція видання потребує довідки про внесення електронної копії видання на зберігання для перереєстрації часопису у ДАК України, відповідну довідку готує керівник групи за фактом представлення електронного аналогу наукового періодичного видання на веб-порталі НБУВ. Він же відповідає за загальну координацію роботи групи, проводить первинну експертизу комплектності та відповідності отриманого пакета документів встановленим вимогам та подальше опрацювання і ведення документації інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», вносить до переліку фахових видань нові назви наукових журналів, врегульовує проблеми, що виникають у відносинах бібліотеки з редакціями тощо.

При першому зверненні до НБУВ стосовно розміщення періодичного наукового видання на веб-порталі Бібліотеки редакція видання формує пакет супровідних документів, куди входять:

1. Лист-клопотання від установи-видавця періодичного видання на офіційному бланку, засвідчений підписом керівника установи. Він готується у довільній формі, без зазначення конкретних номерів і років, які видавець просить взяти на зберігання.
2. Сканована копія «Свідоцтва про державну реєстрацію засобу масової інформації», оформлена у вигляді файла формату jpg.
3. Сканована копія обкладинки одного з нових випусків видання, оформлена у вигляді файла формату jpg (розмір 140 x 200 пікс.).
4. Анкета – «Інформація для титульного файла» (інформація подається у вигляді таблиці текстового редактора Word):

На вимогу редакції видання може бути встановлений період затримки представлення нових випусків журналу у відкритому доступі. У разі, якщо видавець бажає встановити термін такої затримки, замість листа-клопотання подається договір про передачу електронної копії на зберігання, у якому вписуються умови та вказуються терміни публікації нових випусків видання в інформаційному ресурсі. Пакет супровідних документів представник ре-

дакції видання подає особисто, надсилає Укрпоштою або іншою службою доставки документів.

Перспективи розвитку інформаційного ресурсу «Наукова періодика України»:

- передбачається реалізувати пошук за розділами знань та спеціальностями ДАК України;
- представлення інформації про наукові публікації англійською мовою та у транслітерованому вигляді (відповідно до вимог наукометричних інформаційних систем);
- продовження роботи з ретроконверсії попереднього архіву періодичних видань.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського формується повнотекстовий інформаційний ресурс «Наукова електронна бібліотека»: книжковий архів електронних документів за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління. Його мета – сформувати архів електронних бібліотечно-інформаційних документів і забезпечити їх доступність для всіх категорій користувачів. Це передбачає:

- збирання та забезпечення довготривалого збереження електронних документів;
- створення пошукового апарату до «Наукової електронної бібліотеки»;
- забезпечення доступності електронних документів для читачів [3].

Пріоритетну тематику створення зібрання електронних інформаційних ресурсів «Наукової електронної бібліотеки» визначають Закон України № 3715-VI від 08 вересня 2011 р. «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», постанов Кабінету Міністрів України № 942 від 07 вересня 2011 р. «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р.» та постанов Президії НАН України № 263 від 21 вересня 2011 р. щодо організації виконання відповідної постанови Кабінету Міністрів України.

Пріоритетною тематикою накопичення електронних інформаційних ресурсів є: науково-технічна (у т. ч. проблеми сучасного матеріалознавства), науково-природнична (зокрема, фізико-математичні науки, хімічні науки), інформаційні та комунікаційні технології, енергетика, природокористування, науки про життя (в тому числі ресурси медичного спрямування), біотехнології, нові речовини і матеріали (у т. ч. нанотехнології і технології наноматеріалів), суспільні та гуманітарні науки. Широко представлена у науковій електронній бібліотеці НБУВ довідкова література: словники, енциклопедії, довідники з усіх галузей знань [4].

Поповнення повнотекстових електронних інформаційних ресурсів «Наукової електронної бібліотеки» відбувається за рахунок:

- електронних аналогів друкованих видань або електронних видань, наданих правовласниками;
- електронних документів, запозичених із вільнодоступних інтернет-ресурсів;
- цифрових копій традиційних бібліотечних документів.

Потрібно відзначити, що комплектування електронної бібліотеки на базі запозичення документів з вільнодоступних інтернет-ресурсів потребує додаткових трудовитрат на моніторинг мережі, пошук, відбір та завантаження ресурсів. Електронні документи приводяться до форматів, що прийняті для використання у електронних бібліотеках (PDF, DJVU, CHM, FB2).

Отримання електронних версій документа від автора або видавця мінімізує витрати усіх учасників процесу виробництва та використання електронних зібрань, оскільки зараз документи практично всіх видів у процесі підготовки проходять стадію електронної форми. Отримання електронного ресурсу на мобільних носіях або електронною поштою здійснюється у вигляді електронної версії, що виникає на етапі створення документа.

Інтернет-ресурси в будь-якому форматі можуть бути джерелом поповнення фонду бібліотеки у тому випадку, якщо вони відповідають тематичним, видовим критеріям відбору. Обмеження за способом подання документів виникають тоді, коли документ не може бути конвертований у формати, прийняті в даній електронній бібліотеці [1]. Програмно-технологічні рішення та технологічна підтримка інформаційного ресурсу «Наукова електронна бібліотека» здійснюються відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ.

Зібрання «Наукова електронна бібліотека» НБУВ комплектується такими видами електронних документів:

- наукові: монографії, матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць (становлять 35 % загальної кількості інформаційного ресурсу);
- науково-популярні: нариси, інформаційно-аналітичні збірники, огляди (16 % інформаційного ресурсу);
- навчальні: підручники, навчальні посібники, навчально-методичні видання (29 % загальної кількості зібрання);
- довідкові видання: словники, енциклопедії,

довідники, бібліографічні видання (11 % загальної кількості інформаційного ресурсу);

- літературно-художні: біографічні, історичні нариси, публіцистика (7 % інформаційного ресурсу);
- офіційні: закони, укази, постанови, розпорядження, акти;
- нормативно-методичні: стандарти, методичні посібники, інструкції [2].

Опрацювання матеріалів ресурсу «Наукова електронна бібліотека» проходить відповідно до «Інструкції з бібліографічного опису електронних інформаційних ресурсів у САБ ІРБІС-64 у НБУВ», що була прийнята 13 березня 2013 р. на Науково-методичній раді НБУВ (відомості про електронне видання вносяться до 48 відповідних полів). Створюється бібліографічний опис електронного ресурсу, основними елементами якого є: статус доступу до документа (електронні інформаційні ресурси, позначені статусом «онлайн», можуть бути доступні для завантаження віддаленим користувачам; із статусом «локальний» – тільки для перегляду у читальних залах НБУВ. Це уможливує вирішення проблем, пов'язаних із авторським правом для кожного електронного ресурсу); автор; назва; місце видання; видавництво; рік видання; обсяг; країна видання; мова видання; серія; переклад назви; ключові слова; тип ресурсу (альбом, бібліографія, доповідь, довідник, енциклопедія, словник, життєпис, збірник праць, методичний посібник, монографія, науково-популярне видання, законодавчі акти, підручник, фотоматеріал, художня література, хрестоматія, періодичне видання тощо); персоналія; анотація (копіюється з електронного видання, знаходиться у мережі інтернет або набирається вручну); відомості про повний текст (у якому форматі завантажений документ, наводиться розмір файлів); джерело інформації (для вирішення проблем, пов'язаних із авторським правом) [4].

Аби читачі мали змогу здійснювати тематичні добірки електронних інформаційних ресурсів, спеціалістами відділу наукового опрацювання документів НБУВ проставляється розділ знань, електронному джерелу присвоюється систематичний індекс відповідно до класифікаційної схеми рубрикатора наукової бібліотеки.

Треба відзначити, що зазвичай на порталах, де розміщено електронну бібліотеку, у т. ч. на порталі НБУВ, знаходиться повідомлення про те, що завантаження відповідних файлів може здійснюва-

тися тільки з ознайомчою метою. Таке повідомлення дає змогу уникати порушень авторських прав. Воно ґрунтується на ст. 22 Закону України № 3792-ХІІ від 23.12.1993 р. «Про авторське право і суміжні права». Вказана норма закріплює один із випадків, на який не поширюється виняткове право власника авторських прав заперечувати проти використання його твору. Йдеться про відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, якщо їх діяльність не спрямована на отримання прибутку і відповідний ресурс представлений для ознайомлення [2].

На сьогодні загальна кількість бібліографічних записів у «Науковій електронній бібліотеці» (електронні книги) становить майже 35 тис., але, враховуючи багатотомність майже третини документів у електронній бібліотеці, загальна кількість опрацьованих за допомогою програмного середовища ІРБІС-64 електронних документів у «Науковій електронній бібліотеці» наближається до 50 тис.

Зібрання «Наукова електронна бібліотека» (електронні книги) розміщене на веб-порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>). Каталог електронної бібліотеки (тобто, бібліографічні описи і анотації документів) доступний онлайн. Також онлайн можна переглянути електронні аналоги видань, не захищені авторським правом. Решта повнотекстової інформації доступна лише у локальному режимі (у читальних залах НБУВ). «Наукова електронна бібліотека» (електронні книги) тематично впорядкована за основними розділами знань. Є можливість пошуку за ключовими словами, автором, назвою, роком видання, місцем видання, типом документа.

Електронні інформаційні ресурси користуються підвищеним попитом з боку користувачів за теперішніх умов активного використання інтернету. Тому вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, основу якої становлять електронні ресурси бібліотеки, є пріоритетним напрямом інформаційної політики сучасної бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Антопольский А. Б. Правовые и технологические проблемы создания и функционирования электронных библиотек / А. Б. Антопольский, Е. А. Данилина, Т. С. Маркарова. – М. : ПАТЕНТ, 2008. – 207 с.
2. Самохіна Н. Ф. Архівування інформаційних ресурсів у системі формування електронної бібліотеки / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 27–31.
3. Самохіна Н. Ф. Створення архіву електронних до-

кументів як форма інформаційної діяльності бібліотек / Н. Ф. Самохіна, І. З. Пелюховська, І. М. Матвієнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 38. – С. 104–115.

4. Самохіна Н. Ф. Формування наукової електронної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Ф. Самохіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 13–17.

Стаття надійшла до редакції 5.08.2014 р.

UDC 004.732:050-028.27

Nataliia Samokhina,

candidate of technical sciences, Head of Department, VNLU

ORGANIZATION OF THE FULL-TEXT ELECTRONIC RESOURCES AT V. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article highlights the scientific and technological aspects of electronic information resources. The features of the formation, scientific elaboration and service of full-text electronic documents are analyzed. The coming prospects for the development of electronic library and information resources are determined.

К е у в о р д с: electronic periodical, LAN, full-text documents, electronic copy.

УДК 004.732:050-028.27

Наталія Самохіна,

канд. техн. наук, зав. отделом НБУВ

ОРГАНИЗАЦИЯ ПОЛНОТЕКСТОВЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ В НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

В статье раскрываются научные и технологические аспекты организации электронных информационных ресурсов. Проанализированы особенности формирования, научной обработки и обслуживания полнотекстовыми электронными документами. Определены ближайшие перспективы развития электронных библиотечно-информационных ресурсов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: информационные продукты НБУВ, электронное периодическое издание, локальная сеть, полнотекстовый документ, электронная копия.